

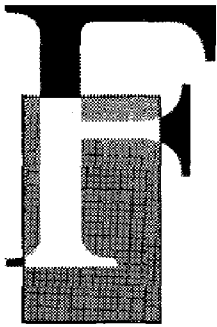

JOAQUIM MARTÍ MESTRE

EL CATALÀ DEL PAÍS VALENCIÀ DELS SEGLES XVII I XVIII

---

(1) Per a la visió que els homes de la Renaixença tenien de la «Decadència», i sobre els diferents intents de periodització del període, vegeu A. Rossich (1994). Pel que fa més en concret a la Renaixença valenciana, vegeu V. Simbor (1980).

(2) Prova d'això són els diccionaris i tractats de catalanisme que s'escriviren als segles XVIII i XIX amb l'objectiu d'ensenyar correctament el castellà als valencians (cf. E. Casanova 1987, 1987-1988).

(3) Com ara, en les festes, amb versos exposats al públic en altars o en altres ornamentacions festives, o llançats des dels carros triomfals dels gremis.

ins no fa gaire encara pesava entre nosaltres la tradició procedent de l'època renaixencista que, sota l'etiqueta de «Decadència», considerava els segles XVII i XVIII dins de la història de la llengua i de la literatura catalanes com una època morta o estèril, identificada únicament amb l'empobriment, lingüístic i literari, i amb la castellanització, mentre que la conformació de la llengua catalana actual seria una tasca iniciada pels renaixencistes des del buit anterior.¹ El terme «Decadència», en tractar-se d'una etiqueta bàsicament negativa, tradicionalment ha frenat en gran mesura l'interès per aquesta època, tant en l'aspecte lingüístic com en el literari. Des d'un punt de vista literari, ha impedit un coneixement més detallat dels autors i obres del període, i, com diu A. Rossich (1994: 50), no permet reflectir la complexa evolució de la literatura catalana entre els segles XVI i XIX, la qual és molt més variada del que fa suposar la denominació excessivament simplificadora de «Decadència». Durant aquest període la llengua catalana continuà essent l'idioma habitual de la immensa majoria de la població valenciana, i catalana en general, la qual, de fet, almenys les classes populars, tenia seriosos problemes per a expressar-se i entendre el castellà.²

La vitalitat del català com a llengua parlada anà acompanyada de la seua continuïtat a nivell escrit i en les representacions teatrals, i no sols en gèneres literaris considerats populars o «menors» (col·loquis, entremesos, «misteris», goigs, poesia de circumstàncies),³ sinó també amb caràcter culte. En aquest sentit, M. Prats i A. Rossich (1988) insisteixen en la configuració, entre la segona meitat del XVI i el començament del XVII, d'una llengua literària catalana moderna, capaç de vehicular qualsevol tipus de coneixement en un registre culte, això sí, construïda sota l'influx del castellà, el qual, sobretot

en lèxic, sovint era incorporat amb voluntat estilística com un ornament, sobrepasant l'ús que se'n feia en la llengua parlada (cf. J. Corbera 1985: 97; R. Eberenz 1977: 207).

No s'han d'oblidar tampoc els esforços meritoris, sovint individuals i sense suport institucional, que es feren al País Valencià, als segles xvii i xviii, per dignificar la llengua pròpia. Entre els escriptors més conscienciats no mancava una preocupació per la codificació i genuïtat del valencià, pel seu ensenyament i pel seu conreu culte; es reivindicava la nostra literatura clàssica i es propugnaven projectes d'edició dels clàssics. Alguns noms propis que convé recordar en aquest sentit són, al segle xvii, Joan Baptista Ballester, que en el pròleg «al lector» del seu *Ramellet del bateig del fill y fillol de València, el apostòlich sant Vicent Ferrer* (València, Jeroni Vilagrassa, 1667) fa una breu descripció d'alguns aspectes ortogràfics, fonètics i morfològics del valencià, en forma de regles per al lector, i manifesta el seu propòsit de mantenir la genuïtat en el lèxic, evitant els castellanismes. En la mateixa centúria, Marc Antoni Ortí (1593-1661) es mostrava partidari d'una modernització del valencià. Al segle xviii cal destacar Carles Ros, lluitador incansable per la llengua pròpia, el seu deixeble Lluís Galiana, els il·lustrats Joan Antoni i Gregori Maians, el canonge Teodor Tomàs, editor d'obres valencianes clàssiques, en les quals mantenia en tot moment una llengua notablement genuïna, fet que mostra l'existència aleshores d'un públic receptor d'aquesta literatura, i que, per tant, no es trencà mai el fil amb la nostra tradició. I ja a finals del segle i principis del xix sobresurt el treball de Marc Antoni d'Orellana, Joan Baptista Escorigüela i Manuel Joaquim Sanelo.

Des de la perspectiva valenciana actual, on, després de molts afanys, disposem d'una llengua codificada, però on desgraciadament la normalització plena del seu ús és encara un *desideratum*, els valencians no podem ignorar ni oblidar els esforços, més o menys recixits, dels homes dels segles xvii i xviii, per la dignificació i normalització de la nostra llengua.

A més, el català de l'època moderna té interès per si mateix per als estudis de lingüística i de dialectologia històriques. I en aquest sentit s'han expressat diversos filòlegs, tractant d'omplir el buit tradicionalment existent (R. Aramon i Serra (1973: 66-68); M. A. Cano (1995: 13); E. Casanova (1986b: 207); J. Colomina (1987: 53); G. Colón (1977: 72); R. Eberenz (1977: 205-206); J. Veny (1986: 408-409), entre d'altres). No oblidem que la llengua continuà evolucionant al llarg d'aquell període, i no únicament per influència del castellà,⁴ sinó també per l'actuació dels mecanismes propis, de les tendències populars, tan actives o més que en els segles precedents, acabant de configurar els dialectes moderns. De forma que el català dels segles xvii i xviii presenta una notable actualitat per al parlant contemporani.

A continuació, tractarem de sintetitzar, a partir dels estudis lingüístics existents i de nova aportació documental, alguns trets morfosintàctics que ens aproximem a l'estat intern del valencià dels segles xvii i xviii, fonamental per a entendre i conèixer millor la llengua actual, continuadora directa d'aquella.

(4) Quant a la influència del castellà, falta encara un treball que analitze en profunditat l'abast real de la castellanització durant l'època moderna (cf. J. Corbera 1985: 95). Caldria considerar també la influència del català sobre el castellà, molt menys tinguda en compte, però que també existí (cf. G. Colón 1967: 193, 237). Una variant d'aquest fenomen és la interferència del català en el castellà dels catalanoparlants durant el procés històric d'aprenentatge d'aquesta llengua (cf. E. Casanova 1987: 311; J. Martí Mestre 1997b).

Els pronoms de primera i segona persona del plural presenten una notable variació en valencià al segle xviii, on documentem des dels clàssics *nosaltres*, *vosaltres* fins a altres formes dialectals i col·loquials: *nosatres*, *vosatres*, *nosaltros*, *vosaltros*, *nosatros*, *vosatros*, *mosaltros*, *moatros*. Les formes amb *-os*, actualment tan esteses en valencià, formades primerament en masculí, s'expliquen inicialment, a l'igual que *nostros* per *nostres*, per la tendència medieval a formar plurals masculins en *-os*, per diferenciar-los dels femenins corresponents. De fet, *nosaltros* es documenta ja en Eiximenis (cf. DECat: V, 962). Al segle xviii veiem que aquestes formes amb *-os* final ja s'havien estés analògicament al femení, tal com té lloc avui dia en valencià, tot eliminant la diferenciació originària.⁵ Per exemple, és femení en «*vosaltros* vanitoses».⁶ La *m-* inicial que trobem en algunes variants, avui molt estesa en valencià, es deu explicar fonamentalment per causes morfològiques, en concret, per una identificació analògica d'aquesta consonant amb la primera persona, com es troba en els pronoms i adjectius possessius (*meu*, *mon*, *ma*), en els pronoms personals (*mi*, *me*), així com en la desinència verbal de la primera persona del plural *-m*. A més, fonèticament, la *m* és una consonant més pròxima a la *o* que no la *n*.

Al segle xviii el pronom feble *lo* en posició proclítica adopta la forma reforçada *el*, tant precedit de vocal com de consonant, mentre que als segles xvi i xvii només la documentem a continuació d'un mot acabat en vocal, i encara amb una freqüència relativament baixa. Hi ha, per tant, un increment notable de la forma reforçada d'aquest pronom al segle xviii. Seguit d'un mot començat en vocal, bé manté la forma plena o bé pren l'efidida *l'*. La forma asil·làbica és més usada quan el mot que precedeix el pronom acaba en vocal. Per tant, en la reducció d'aquest pronom hi ha una major influència del context vocàlic precedent que del següent.

Igualment, si al segle xvii la forma reforçada *els* s'usava fonamentalment precedida de vocal, al segle xviii s'ha estés ja plenament als casos en els quals va precedida de consonant, encara que en convivència amb *los*. Es redueix a *ls* influïda pel context vocàlic precedent.

Documentem també, als segles xvii i xviii, la variant *es*, formada a partir de la reforçada *els*, per una reducció provocada pel caràcter àton del pronom. La trobem sempre seguida de consonant, on la seqüència de tres, i de vegades de quatre, consonants degué afavorir l'elisió de la lateral: «Y encara veent que *es* chiulen, responen molt satisfets»,⁷ «perquè *es* vach a relatar» (Biblioteca Valenciana [BV], ms. 419, 39v), «Y a certa espècie de dones de cheni tan liberal que res de res *es* fa mella» (BV, ms. 419, 216v), «cada cosa que *es* donaran a cardar» (Cano Ivorra 1991-92: 376).⁸

Les formes reforçades *em*, *et*, *es* i *en* es troben al segle xviii tant darrere de vocal com de consonant. M. A. Cano (1991-92: 384-385, 392) apunta la possibilitat que en la no consolidació de la forma reforçada del pronom *se* pogué influir el model castellà, i el mateix podríem dir dels dos primers pronoms, en determinats parlars valencians, a diferència del que ha ocorregut amb l'article i amb els pronoms *el*, *els*.

(5) També en baleàric s'usa en els pronoms personals femenins; per exemple: «*voltros*, ses dones» (DECat: IX, 402).

(6) *Prudent raonament que fa Pepo Canelles a les dametes de escalera abaxo, demostrant los los perjuins de les sues modes*, 1784, p. 4.

(7) *El so Christòfol, llaurador ricot de la Ribera, Goriét, son fill... y el seu criat Perelase determinen entrar en València a veure la gran festa y prosesó de Sen Visent Ferrer*, 1787, p. 7.

(8) La reducció del pronom feble *els* > *es*, així com de l'article masculí plural, és recollida avui dia en valencià meridional, on afecta també el femení *les* (J. Veny 1986: 172; J. Colomina 1985: 161-163). També té lloc en valencià central. En pallarès es coneix en plural, junt a la més estesa *les* (masculí i femení), la variant *es* de l'article, sobretot «en el llenguatge ràpid i descurat» (J. Veny 1986: 140).

En valencià i mallorquí és bastant usual al segle XVIII, junt a *nos*, la variant *mos*, de formació anàloga a *mosatros*.

La forma reforçada *ens* es documenta amb bastant assiduitat en els textos valencians del XVIII, encara que actualment és rara en la llengua col·loquial en aquest dialecte. Apareix no únicament precedida de vocal, on potser és més usada, sinó també de consonant. Exemples: «Acabant vàrem entrar. *Ens* rebé com acostuma» (Suplement al *Diario de Valencia*, 14-IX-1794, p. 1), «així al trot com al trabés *ens* fa dir lo que no hy a»,⁹ «tots *ens* farem carnicers» (Versos del Gremi de Carnicers, 1759), «y sempre *ens* han engañat».¹⁰

De vegades, en valencià i mallorquí pren la forma *ems*,¹¹ explicable, a partir de *ens*, possiblement per les mateixes raons morfològiques que *mos* i *mosatros*, sobretot per influència de *em*: «Vostés *ems* declararan y del ducte nos trauran» (*Coloqui nou de l'any 1729*, p. 192), «estàvem parlant del joch de campanes noves, y *ems* n' avem passat avan sobre si són o no són bones» (*ibidem*, p. 193), «per açò *ems* hem animat»,¹² «La abundància la fam mata, cert un adage *ems* ho diu» (*ibidem*).

Com a pronom reflexiu i recíproc, o amb verbs pronominals, al segle XVIII apareix prou sovint *se* (*es*, *s*) per *nos*, *vos*, que deu haver-se format per reducció a partir de les formes plenes, o de les reforçades *ens*, *us*: «Deixem-*se* de frioleres» (*El so Christòfol...*, p. 8), «después que no *se* em parlat» (*Rahonament entre Tito Bufalampolla i Sento el Formal...*, 1797, p. 1), «quant *nos* vorem, per si *es* perdem?»¹³ «quant s' au de desenyañar?» (*Prudent raonament...*, p. 4), «A qui *es* pensau (...) fa predicadors el poderós bras de Déu? *Es* pensau que a uns homenots?» (1703) (P. Soler, *Sermons*, Biblioteca Universitària de València [BUV], ms. 228, f. 14).

El pronom *vos* adopta de vegades les variants *os*, *us* i *eus*. La primera, documentada als segles XVII i XVIII, es pot explicar com un tret vulgar reforçat pel castellà (A. Ferrando 1989: 80). La forma *us* ja és molt rara en valencià al segle XVIII, i només la trobem en els textos de caràcter lingüísticament més conservador. Quant a *eus*, formada a partir de *us*, es documenta des del segle XVI (cf. A. Ferrando 1989). Recorda la variant [ew] del pronom *ho*. Al segle XVIII era ja una forma poc corrent: «puix tal senyor *eus* promet molt grans estrenes»,¹⁴ «Yo *heus* ho diré» (1703) (P. Soler, *op. cit.*, f. 20), «no *eus* féu fluixos y pereosos» (E. Casanova 1989: 45).

El pronom *ho* presenta les tres formes contextuais que es mantenen actualment en valencià: [w], [o] i [ew]. Amb una clara tendència a usar la variant [w] en enclisi darrere de vocal, o en posició proclítica darrere d'un mot acabat en vocal o davant de vocal (V-V, C-V, V-C), i [ew] davant d'un verb començat en consonant (V-C, C-C). Exemples: «Muda-*u* tot» (J. Martí 1997: 98), «Déu li *u* pagarà» (*ibidem*), «no se'n va el que *u* ha dit» (*ibidem*), «potser *hu* entengueres mal»,¹⁵ «y *heu* ferma» (Cano Ivorra 1995: 72), «tot *eu* tasten» (J. Martí 1997a: 98).

Per concloure amb la morfologia dels pronoms febles, observem al segle XVIII en valencià un increment notable en les formes reforçades dels pronoms, que es consoli-

(9) Carles Ros: *Romans... hon se referixen les conversacions que molts colomabaires solen tindre en la Lontja*, 1752, p. 2.

(10) *En obsequi dels voluntaris honrats de l'estat del Reyne de València...*, 1794, p. 5.

(11) Es troba també en el *Sermó de la Conquesta de València* de Gaspar Blay Arbuxech (València, 1666) (A. Rafanell 1993: 114). El mallorquí Joan J. Amengual (1872 [1835]: 191) recull també *emz*, i no *ens*.

(12) Tomàs Serrano: *Fiestas seculares con que la coronada ciudad de Valencia celebró el feliz cumplimiento del tercer siglo de la canonización de su esclarecido hijo y ángel protector San Vicente Ferrer, Apóstol de Europa*, 1762, p. 376.

(13) *Coloqui nou en què Tito Bufalampolla y Sento el Formal referixen la real proclamació que féu la M.N. L. y F. ciutat de València del reyn nostre senyor Don Carlos Quart... Segona part*, 1789, p. 8.

(14) *Raonament que fan quatre llauradors de la Horta de València al retor de la sua població sobre haver vist la funció y processó del Corpus de dita ciutat...*, 1759, p. 10.

(15) *El pardal sisó que està dalt del campanil de la església de Sant Joan, atarantat al veure la barahunda que es movia en la plaza del Mercat ab motiu de les festes de la beatificació del beat Juan de Ribera*, 1797, p. 4.

den no únicament darrere de vocal, on ja havien aparegut, en general, als segles xvi i sobretot al xvii, amb major o menor assiduïtat, sinó també precedides de consonant, posició en la qual, amb poques excepcions, a penes eren usades en les centúries precedents. No obstant això, no desapareixen les formes plenes de la posició proclítica, sinó que es mantenen amb consistència. D'altra banda, continuen usant-se les formes asil·làbiques, originades sobretot per la influència de la vocal precedent, com ho indica el fet que siguen bastant més nombroses les formes reduïdes que les elidides.¹⁶ Per tant, al segle xviii l'ús, no regulat per cap norma explícita, permetia en posició proclítica la convivència de dues, o en alguns casos de tres, formes en un mateix context. Aquest fet era assumit amb normalitat pels autors del moment, els quals devien actuar al respecte de manera inconscient, sense que els preocupàs gaire aquesta variabilitat.

En la combinació de pronoms febles de complement directe derivats de *ILLU* i de complement indirecte de tercera persona singular *li* al segle xviii trobem ja en valencià, junt amb l'ordre combinatori tradicional, l'ordenament actual d'aquest dialecte (CI + CD): *li'l, li la, li'ls, li les*. També en el cas del neutre *ho*, que en la llengua antiga adoptava en combinació amb *li* la forma *lo*: «Déu *li u* pague» (BV, ms. 420, 102r), «hasta que Güiso va anar y *li u* va contar a Rufes» (*ibidem*, 138v).

En les combinacions entre el pronom *se* i els pronoms *me* i *te* en valencià sol tenir lloc la inversió, habitual en la llengua col·loquial actual, consistent a col·locar en primer lloc els pronoms *me* i *te*, fenomen no admés per la normativa,¹⁷ i que potser té a veure amb una tendència natural a situar el pronom reflexiu *se* més pròxim al verb, el qual, de fet, forma part d'aquest en els verbs pronominals:

me se (*me s', em se, em s', m se*): «y a mi *me se* gela la sanch» (*Junta secreta...*, 1788, p. 3), «*me s'* antoixa tan pesat» (BV, ms. 420, 129r), «que *hem se* mengem un costat» (*Coloqui nou en què Tito Bufalampolla... Segona part, op. cit.*, p. 2).
te se (*et se*): «També si *te se* tiren damunt» (*Junta secreta...*, p. 5), «Concixen que eres novell y *het se* atrevixen».¹⁸

Quan va seguit d'un tercer pronom, *se* sol ocupar el segon lloc:

me se'n: «si *me se'n* puja el fum al nas» (J. E. Pellicer 1986: 198), *em se'n*: «No dec ser molt gran poeta, quan coneix que *em se'n* va el cap» (Tomás Serrano, *op. cit.*, p. 153), *me s'i*: «Lo que s'haja de fer, pronte, que a mi tant *me s'i* dona bif com baf» (J. E. Pellicer 1986: 189),
te se m': «si no m'traus ensagristada o *te se m'* amportes a la grupa» (J. E. Pellicer, 1986: 195), *te se'n*: «*te se'n* du» (BV, ms. 419, 8r).

Almenys des del segle xvi, en valencià els pronoms *en* i *hi* perden bona part dels seus valors tradicionals. Tot i això, fins i tot en els documents valencians del segle xviii, aquests pronoms mantenen encara usos actualment rars en aquest dialecte.

(16) Cal dir, però, que les formes asil·làbiques són, en general, durant aquests segles, menys usades que les plenes; de fet, alguns textos no les fan servir.

(17) J. Lacreu (1992: 174) diu que cal evitar aquestes inversions. Es documenten almenys des del segle xvii: «*te se* rendiran», en el *Sermó de la conquesta* (València, 1666) (A. Rafanell 1993: 114).

(18) *Coloqui nou en què Tito Bufalampolla y Sento el Formal contem la maestransa que es féu el dia 20 de febrer de este any 1789 en València...*, 1789, p. 10.

a) Pronom *en*:

Complement del nom:

no fer-ne cas: «Que may te puc traure punta! Y així et deixe, y no *en* fas cas»,¹⁹ «sols paga en disgusts al que d'ella *ne* fa cas».²⁰

no rebre'n pena: y de asò no *n* reba pena» (*Raonament que fan quatre llauradors...*, *op. cit.*, p. 3)

fer-ne record: «la font que a sanct Vicent lo féu més fort. Puix la ilustre ciutat *ne* fa recort»,²¹ «Tu, puix, que tots los anys *ne* faç recort» (J. Collado: *Poesies valencianes*, 1755, p. 4).

no traure-se'n trelat: «Conegueren que este tenia perturbada la cobrança del dret de talles y tan ofuscada que no se'n trauria trelat» (E. Casanova 1989: 125).

Complement preposicional d'objecte:

no deixar-se'n: «Ara ba, que ya comense y no me'n tinc de deixar».²²

adonar-se'n: «Ya se *n* 'adona vosté com en la primera part quedí en fer-me voluntari honrat» (Suplement al *Diario de Valencia*, 14-IX-1794, p. 1), «No, però ya me *n* 'adone».²³

no parlar-se'n: «En lo que toca al compliment de nostres obligacions, no se'n parle» (*Junta secreta...*, p. 6), «Bé que no fonch res, perquè es quedà així, ni se'n parlà més, com sol succeir» (Tomás Serrano, *op. cit.*, p. 365).

contar-se'n: «Ay, la atrevit molt bergant. Si no va presto callant, encara se'n contarà» (*Coloqui nou de l'any 1729*, p. 193).

no entendre-se'n: «Yo vach a fer córrer l'aca, no me *n* 'entenc de A B C» (BV, ms. 421, 71v), «dic que no me *n* 'entenc de festes» (1703) (P. Soler, *op. cit.*, f. 24).

no saber-ne: «vivía del seu mosot que no *en* sabia del cas» (BV, ms. 420, 8v)

folgar-se'n: «pues com és assumpt de bulla tot lo món se'n folgarà» (BV, ms. 420, 38v)

guardar-se'n: «y de ties Déu me'n quart» (BV, ms. 420, 108v)

servir-se'n: «Tres cadires grans de vaqueta en braços de nogal, per a que se'n servixquen el preste y diaques en la missa» (Arxiu del Regne de València [ARV], 1803, f. 244).

Complement circumstancial de lloc:

eixir-ne: «cada qual no busque més de lo que té el seu art, que si a voltes *ne* ix en bé, moltes més *n* 'eixirà en mal» (*Bous de la Alamera*, p. 7), «Ara sí la pagarà Portugal. Com *ne* ixquèrem queda escrit (*En obsequi...*, *op. cit.*, p. 5).

Complement circumstancial de causa:

«bé. I mamen, mes tantost yo repare, com és just, que dolsament se'ls *ne* rust la mollera» (*Cédula de sanidad...*, 1755, p. 60).

(19) *Coloqui nou en què es refereix lo viage que féu Tito Bufalampolla a la villa y cort de Madrit, a hon se encontrà en les festes de la proclamació del senyor rey Don Carlos Quart...*, 1789, p. 4.

(20) *Segona part. Seguíx la honrada onversació entre Nelo y Quelo*, 1787, p. 3.

(21) *Cédula de sanidad que concede el Santo Hospital General de Valencia a muchas de las poesías que adornaron las calles y se arrojaron de los carros triunfales en la passada fiesta de la tercera centuria de la canonización de San Vicente Ferrer, celebrada en 29 de junio de 1755*, p. 15.

(22) *Nova y gustosa notícia de lo que susoirà en les its del Centenar de la Verge dels Desamparats a tota senyoreta que bullga anar toba en son sarandero posat y sa mantellina de mosolina*, 1767, p. 3.

(23) *Tito Bufalampolla y Sento el Formal, habent oït llegir el rasonament del pardal sisó y el dragó del Colegi...* *Segona part*, 1797, p. 4.

b) Pronom *hi*. Pateix una major recessió que l'anterior.

Complement preposicional d'objecte:

«Senyor rey, no y cal pensar»,²⁴ «en preu de 120 l., les quals confessa dit Arrue, venedor, haver rebut de dit Cervera, comprador real, y efectivament y renuncia» (ARV, 1629, f. 67).

Complement circumstancial de lloc:

«La Mare de Déu dix que aguardava el dia del part com una boda, puix no *i* cabia de goig» (1703) (P. Soler, *op. cit.*, f. 12), «rodant per les capelles del Santo Christo y S^a Anna que estan-*hi* claustrades» (E. Casanova 1989: 84).

Als segles xvi i xvii són encara ben escasses les mostres documentals dels possessius femenins analògics *meua, teua, seua*, que devien ser les formes de la llengua parlada. Al segle xviii aquestes formes experimenten en la documentació un increment considerable, sobretot en els textos de caràcter més popular.

Els possessius febles, més usats que en l'actualitat, presenten en el masculí plural, junt amb *mos, tos, sos*, les variants *mons, tons i sons*, degudes segurament a la influència analògica dels singulars corresponents. Exemples: «*mons* parents» (*El so Christòfol...*, *op. cit.*, p. 4), «*sons* ministres» (E. Casanova 1989: 185), «el quint de tots *sons* bens» (ARV, 1803, 57v).

En les persones primera i segona de diversos posseïdors es documenten en català, des del segle xiv, les formes masculines *nostro, vostro, nostros, vostros*, les quals s'expliquen per una assimilació a la vocal tònica, a més de l'avantatge que suposen per a distingir formalment el masculí del femení, particularment en el plural, i en el singular també en català oriental.²⁵ En valencià, encara que ara no són habituals, les documentem també, en plural, als segles que ens ocupen: «per *nostros* passos contants»,²⁶ «*nostros* titulars» (E. Casanova 1989: 54), «*vostros* caps» (*Prudent raonament...*, p. 3).

En valencià, els demostratius no reforçats no triomfen del tot fins al vuitcents, almenys en la llengua escrita, encara que des de la segona meitat del segle xvi predominen en els textos sobre les formes reforçades, però sense que aquestes formes desapareguen totalment de la documentació escrita, fins i tot dels papers més populars com els col·loquis i la poesia festiva. E. Casanova apunta la possibilitat que l'ús de les formes reforçades dels demostratius en un autor popular del xviii com Bertomeu Tormo s'explique «perquè es consideraven adequades del parlar i gent rústica, siga per necessitats mètriques» (1986b: 54), deixant obert l'interrogant sobre una possible variació diastràtica en l'ús d'aquestes formes.

Als segles xvii i xviii els demostratius masculins de primera i segona persona presenten sovint en valencià la terminació vocàlica *e*, més freqüent en els no reforçats, però

(24) *Rahonament que fan quatre llauradors de la Horta de València al retor de la sua població sobre haver vist la funció y processó del Corpus de dita ciutat...*, 1759, p. 9.

(25) Vegeu J. Coromines (DECat: V, 961). Segons A. M. Badia i Margarit (1994: 503), actualment és un tret propi dels parlars baleàrics.

(26) Lluís Vicent Mas: *Sermón en la solemne fiesta que hizo la muy ilustre cofradía de San Vicente Ferrer por cumplirse el tercer siglo de su gloriosa canonización...*, València, 1755, p. 32.

que també es troba en els reforçats: *este, eixe, aqueste, aqueixe*, les quals alternen amb les formes clàssiques sense el reforç vocàlic final: *est, eix, aquest, aqueix*.

Al segle XVIII pràcticament ja no documentem en valencià general el demostratiu *aquí*, el qual s'hi mantingué, junt amb el castellanisme *ahí*, durant el segle XVI i fins a mitjan segle XVII.²⁷ Contràriament, en alacantí, d'acord amb la realitat d'aquest dialecte, al llarg del segle XVII va perdent-se l'ús d'*ací*, substituït per *aquí* (Cano Ivorra 1991-92: 458-459).

En les oracions de relatiu adjectives amb funció de subjecte als segles XVII i XVIII el relatiu més habitual és *que*, com en el valencià actual. Amb tot, encara es documenten alguns casos de *qui*, sobretot amb antecedent personal masculí, els quals proven que encara no s'havia extingit totalment, almenys en la llengua escrita.²⁸

- a) Amb antecedent personal masculí: «Lo fill *qui* a sos pares bat ja lo infern té aparellat» (Carles Ros: *Tratat de adages y refranys valencians*, 1736, p. 60), «el predicà [...] son tio, canonge principal, *qui* el tenia encomanat» (E. Casanova 1989: 78), «los quatre amics *qui* assí estam» (*Raonament que fan quatre llauradors...*, op. cit., p. 13), «vixca el beato Ribera, *qui* fasa pugam gotjar...».²⁹
- b) Amb antecedent personal femení: «Les dones *qui* fan les celles»,³⁰ «La senyora *qui* treballa no gasta diner ni malla» (*Tratat de adages...*, p. 60).

Sembla que fou en les oracions explicatives, caracteritzades per una major independència respecte a l'oració principal,³¹ on es mantingué millor el pronom *qui* subjecte, el qual potser representava una marca més emfàtica d'aquesta funció.³²

Encara que no gaire freqüent, de vegades hom intercala, sobretot al segle XVIII, l'article determinat entre la preposició i el pronom relatiu *que* o *qui*, construcció considerada castellanitzant i no admesa per la normativa,³³ que compta amb poca tradició en la nostra llengua. Es troba tant amb antecedent no personal com personal.

- a) Amb *que*: «segona part d'este discurs, *en la que* vos dec previndre» (Ll. V. Mas, op. cit., p. 32), «Ab tan pasmós miracle, *al que* seguiren altres molts» (*ibidem*, p. 24), «És de la mateixa magnitud que la perdiu de montaya, *de la que* no es distinguis en altre qu'en qu'es pardal d'aygua» (M. A. Orellana: *Catàlogo dels pardals de l'Albufera de València*, 1795, p. 13), «Segona part, *en la que* es referix com el tio Joan Senén de Patraix... enconrà al seu gran amigatjo Chimo el Gros...» (1797, p. 1), «ab dos pits com sent Vicent y sen Lluís, *ab los que* pot donar a mamar la millor llet de la dotrina» (1715) (P. Soler, op. cit., f. 1).
- b) Amb *qui* és molt més rara, segurament pel menor ús que es fa en general d'aquest pronom: «venerada en sa lealíssima ciutat de València, *de la qui* és patrona» (*Tratat de adages...*, p. 3).

En les oracions adjectives explicatives amb referència a un antecedent global, és a dir, amb caràcter neutre, a penes s'utilitza als segles XVII i XVIII l'estructura *la qual cosa*,

(27) Vegeu E. Casanova (1993: 178). A. Beltran (1995: 570-571) només el troba al segle XVIII en un escrit de Benassal, que l'usa amb caràcter anafòric. Sense descartar totalment que siga una mostra del manteniment del demostratiu en la llengua viva, el fet que siga l'únic que l'usa el duu a considerar també la possibilitat d'explicar-lo com una interferència del castellà, llengua amb la qual aquest notari escrivia sovint.

(28) A. Par (1928: 18-20, 128) considerava que el relatiu *qui* en aquestes oracions s'havia extingit en valencià al segle XVIII.

(29) *Raonament entre Tito Bufalampolla y Sento el Formal...*, en què... fan una descripció de les prevencions que esta molt noble, lleal y fidelíssima ciutat de València fa per a les festes de la beatificació de l'excelentíssim e ilustríssim senyor Don Joan de Ribera..., 1797, p. 4.

(30) Carles Ros: *Romans nou y divertit a hon se referixen los treballs de la chent pobra per lo car de les coses en València...*, p. 4.

(31) En efecte, la seua supressió no modifica el sentit de l'oració composta, mentre que les especificatives no es poden suprimir sense alterar el sentit de tot el conjunt. La major distància de les explicatives es manifesta també per la separació de la principal per dues pauses, marcades en la llengua escrita per mitjà de comes.

(32) Fabra (1981 [1918]: 85-86) assenyalava que «àdhuc entre els qui ja no accepten el *qui* feble arcaic, és encara bastant freqüent, en les oracions no determinatives sinó merament explicatives, d'emfasitzar el relatiu en funció de subjecte reemplaçant *que* per *qui*».

(33) Vegeu P. Fabra (1981

[1918]: 86-87), J. Ruaix (1986: 95) i A. M. Badia i Margarit (1985: 255). En canvi, J. Calveras (1929: 189, 191) no la rebutja en català, i considera que és usada correntment «pel poble i escriptors, sobretot en el català oriental i en valencià». A continuació en posa exemples de la llengua parlada i d'escriptors dels segles xix i xx. Darrerament, Badia i Margarit (1994: 366-367) la tolera també en «el llenguatge corrent», si bé no l'admet «en els nivells de la llengua més correcta». Considera que «ha estat adoptada per analogia partint de la genuïna», és a dir, de la substantiva de relatiu concreta de cosa o de persona, «sense negar que hi hagi contribuït el paral·lelisme amb les solucions castellanes».

(34) En català s'usà fins a la reforma de Fabra. J. Calveras (1929: 207) considerava que en aquesta llengua «no hi ha cap dificultat d'usar *lo qual* o *el qual*», junt a *la qual cosa*, però precisa que «sempre seran solucions poc del gust del parlar actual, que ha deixat quasi absolutament la forma *qual*», i en proposa altres alternatives més populars com *una cosa que* i *aquesta cosa*. Per a les alternatives a la solució prioritària de Fabra, vegeu també J. Solà (1985: 130-132) i el mateix Fabra (1988 [1956]: 105).

que és la recomanada principalment per la normativa actual, però que, com diu A. M. Badia i Margarit (1985: 258), «no se emplea en el lenguaje hablado», com devia succeir ja durant aquells segles. Les formes usades habitualment en aquest cas són *lo qual* i *lo que*. La primera, encara que no admesa per la normativa vigent, es remunta a la llengua medieval:³⁴ «*per lo qual* no crec són més ni meñs» (BV, ms. 421, 11v), «han stranyat qu'es trobe tan poch scrit en nostra lengua antiga lemosina, *per lo qual* s'ha obscurit» (*Catálogo dels pardals...*, p. 1).

Darrere de la preposició *de* pot contraure's, tal com succeïa en la llengua medieval. Sovint pren un matís causal. Vegem-ne alguns exemples del segle xviii al Principat: «la señora enperatris o reina s'és embarcada ab una esquadra de vaxells i se n'és anada, *del qual* veïtx la provínsia molt desconsolada» (A. Simon 1993: 88), «tot lo temps passat acostumava lo sr. mestre y organista de cobrar lo sou del bassí de las ànimas y, axí, mateix, cobrar y acistir en lo cor y la caritat de las funeràrias, *del qual* lo ha privat tant del cor com de la orga lo sr. rector» (*ibidem*, p. 161).

Per evitar el relatiu *qual*, considerat massa formal, hom el substitueix de vegades per *que*, donant lloc a la construcció «(preposició +) *lo que*», segurament imitació de l'equivalent castellana, que actualment es fa servir sovint col·loquialment: «*a lo que* vull satisfer» (*Tratat de adages...*, p. 6), «*per lo que* moltes vesprades em donaba a refrescar aigua de neu» (BV, ms. 419, 171v), «a conquistar la Navarra (...), *lo que* estant ell, no pogueren» (*En obsequi...*, p. 3).

Darrere de la preposició *de* trobem de vegades, en textos principatins, la contracció de l'article, adjuntant-hi freqüentment una idea de causalitat: «en est temps a vingut notísia de que s'avia feta una pau, que Catalunya quedava per lo duch d'Enjou, *del que* la provínsia a quedat ab molta reboltasió» (A. Simon 1993: 89), «se tíran al bordell per anar bonicas, *del que* no pot succehir sinó una grandísima rohina» (S. Casanovas 1978: 36).

Per a evitar la renitència de la llengua col·loquial cap al relatiu compost, considerat massa formal i afectat, i menys àgil que el simple, es documenta també als segles xvii i xviii el relatiu *què* precedit de preposició. És una construcció inusual en la llengua actual (J. Calveras 1929: 206), però que en la llengua antiga assolí bastant vigència. La preposició més utilitzada en aquests casos és *ab*. Sol tenir un matís causal, sobretot amb aquesta preposició:

ab què: «Si una l. val cinquanta, les dos LL valen cent, *ab què* és dir-nos llealment que esta festa alegre y santa cada cent anys es va fent» (*Cédula de sanidad*, 1755, 22), «que es va pondre com lo sol, *ab què* també lluixgué com un sol» (Soler 1703: 23), «En coses de la gràcia de Déu no ya primer ni segon, com en los magorates que s'an introduït per a casa els cavallers, *ab què* si un pobre té huit fills a tots ells per la legítima els dóna y deixa iguals parts» (Soler 1704: 14).
de què: «reconequé y robà la falta de la creu y ensenser, *de què* avisà al poble» (E. Casanova 1989: 116), «en lloc de animar declarava a molts com a llogiste que no podien obligar-los, *de què* alguns es negaren» (*ibidem*, p. 142).

Sovint documentem el pronom relatiu *que* sense preposició amb funcions circumstancials (sobretot temporal i de lloc) dins l'oració de relatiu, com ocorre també col·loquialment en l'actualitat, a pesar que, segons la normativa, cal fer precedir el pronom d'una preposició, tret de quan té valor temporal. Tanmateix, en la llengua antiga, i també als segles XVII i XVIII, no sempre era així.³⁵ Aquest fenomen es produeix no únicament quan l'antecedent i el relatiu són regits per la mateixa preposició, sinó també quan l'antecedent no porta cap preposició o aquesta és diferent. Exemples:

- a) De temps: «este és el dia *que* yo estaria podrint terra» (BV, ms. 419, 50v), «Ara estam en temps *que* no hi a necessitat»,³⁶ «per a el añ este *que* estem» (BV, ms. 421, 30v).
- b) De lloc: «En tot hi a trampa menys en lo vi *que* possen aygua» (*Tratat de adages...*, p. 55), «Quin món és este *que* estem?» (BV, ms. 419, 127v), «se n'anaren a bufar al tabernàculo *que* se ven lo vi acostumat» (BV, ms. 420, 136r), «me el emportí a una casa *que* fan casulles» (*Junta secreta...*, p. 7), «En la casa *que* y a bella, no pot haver bon sopar» (BV, ms. 419, 197v).
- c) De companyia: «La dona *que*.t casaràs fes que sia de ton braç» (*Tratat de adages...*, p. 60). En aquest cas referit a un antecedent personal, per tant, pronominalitzable normalment per *qui* o per *el qual*.
- d) De mode: «el negoci queda del tot arreglat, segons el modo y manera *que* ho ha dit y proposat».³⁷
- e) D'instrument: «Y si la chesús *que* amostren el llechir, el lletrechar, és en castellà» (BV, ms. 421, 17v).
- f) De matèria: «Gràcies a Déu que de l'aigua *que* a mi em varen batejar...» (*Recitado en duo...*, p. 2).

Una altra tendència de la llengua col·loquial actual, relacionada amb l'anterior, que trobem també als segles XVII i XVIII, és l'acompanyament del pronom relatiu *que* amb un pronom personal o demostratiu complementari, el qual precisa i representa la funció sintàctica del relatiu i de vegades les característiques morfològiques de l'antecedent. Encara que no és acceptada per la normativa catalana,³⁸ es tracta d'una pràctica documentada ja en llatí postclàssic, i que forma part de la llengua popular de tots els parlars romànics,³⁹ per la tendència col·loquial a especialitzar el relatiu *que* com a mer nexa d'unió entre oracions:⁴⁰ «la bona de la gica, *que* no li ficaria ningú el dit en la boca» (J. E. Pellicer 1989: 14), «de tots los enantaments *que* en dita ocasió se'n reberen actes» (Cano Ivorra 1991-92: 421), «y avia quatre carboneres *que* es coneixia aver-se fet carbó en aquelles» (*ibidem*, 422), «hi ha dos aygüeres *que* per elles entrave el aygua» (A. Beltran 1995: 582), «Escriu-li a vosté esta llarga aronga segons la ortografia castellana, *que* s'aforren en ella moltes dificultats» (BV, ms. 421, 20v). En el darrer cas el valor de *que* es troba a mig camí entre el relatiu i el conjuntiu causal.

(35) L'ús del relatiu *que* sense preposició en aquests complements obeeix a una tendència general de les llengües romàniques a l'ús apreposicional de *que*. Vegeu F. de B. Moll (1991: 243), J. Calveras (1929: 231-233) i G. Colón (1987: 93).

(36) *Recitado en duo, en què sense solfes es pondera algo de la vida y miracles de sant Pere Pascual de València...*, 1743, p. 5.

(37) *Rahonament y coloqui nou en què es manifesta el consell que tingueren el tio Cosme Nespla de Benifaraig, Badoro Ricopaño de Moncada y Jaumet el Polinari de Alfara per a elegir el millor medi o arbitre de vindre a València a veure les grans festes del beato Joan de Ribera...*, 1797, p. 3.

(38) P. Fabra (1981 [1918]: 88-89; 1988 [1956]: 95) considera que aquestes construccions no són tolerables, «sinó en l'estil col·loquial», «sobretot quan la construcció correcta donaria a la frase un caient excessivament artíficiós, impropri d'aquell estil».

(39) Vegeu J. Calveras (1929: 233-239).

(40) J. Calveras (1929: 239-244) cita com a causa que es troba en l'origen del sistema popular *que* + pronom, en lloc del relatiu preposicional, els paral·lelismes en certes construccions entre el pronom relatiu i la conjunció *que* amb determinats valors, especialment el causal i el consecutiu, la qual cosa afavoriria la interpretació conjuntiva del relatiu.

(41) Per a una visió detallada sobre la manera d'expressar el relatiu possessiu en català en la llengua escrita i en l'expressió col·loquial oral, vegeu J. Calveras (1929: 244-254).

(42) Encara que no és admesa per la normativa, és molt usada actualment en el llenguatge col·loquial. Cf. A. M. Badia i Margarit (1994: 369-370).

(43) A. M. Badia i Margarit (1985: 259-260) considera, efectivament, que una manera incorrecta i castellanitzant, però prou freqüent, de substituir *el qual*, poc usat en la llengua corrent, és substituint-lo per article + *que*.

(44) *Relació de un llaurador al rector del seu poble de les festes que se han fet en València per el arribó de la relíquia de son fill sant Pere Pasqual*, 1743, p. 4.

(45) L'estructura que J. Solà (1985: I, 124) anomena «abstracte (o genèric) de persona».

(46) Vegeu P. Fabra (1981 [1918]: 89-90). A. M. Badia i Margarit (1985: 264-265) qualifica de castellanisme l'ús del relatiu *que* en aquestes oracions.

(47) Progressivament ha anat guanyant terreny en aquestes estructures l'ús del relatiu *que*, en detriment de la forma *qui*. Vegeu J. Calveras (1930: 194-212) i J. Solà (1985: I, 124). En el *Libre de Antiquitats* de la Seu de València, en la primera meitat del segle xvi, en aquesta construcció *qui* representava un 71'4%, i *que* tan sols un 28'5%. En canvi, en la segona meitat d'aquella centúria i al segle xvii tan sols hi havia quatre casos del relatiu *qui*, superat clarament per *que* (J. Martí 1994: 158-159).

La construcció «*de* + article + *qual*» per al relatiu possessiu és una construcció d'escàs ús col·loquial i oral, la qual hom tracta de reemplaçar en aquests nivells per altres estructures més simples i àgils.⁴¹ En la documentació del segle xviii que hem consultat, la construcció «*de* + article + *qual*» es documenta poc, i es troba particularment en els registres més elevats, corresponents a les obres de devoció, tècniques o al llenguatge administratiu: «puix no es trova sanct algú que fóra caçador, segons sent Geroni, *ab auctoritat del qual* ho apoyen...» (*Catàlogo dels pardals...*, p. 5), «com tot lo referit consta del procés *còpia autèntica del qual* està en lo N. 2» (ARV, 2415, f. 3).

Més simple i popular és l'ús del relatiu *que*, el qual pot anar acompanyat d'un adjectiu possessiu o d'un pronom personal precedit de la preposició *de*:⁴² «Quinta, quintilla o quinteta en cinc versos *que el remat* es fa com en la quarteta» (BV, ms. 421, 1v), «a uns hòmens *que ses cases* pareixen uns arrabals» (*Tercera part. Segueix la honrada y crítica conversació entre Nelo y Quelo*, 1787, p. 4), «nostre invicte general *que ses sàbies providències* deixaren lo regne en pau» (Suplement al *Diario de Valencia*, 13-IX-1794, p. 1), «exceptuant lo dosel *que en son puesto* estava ya el sagrari» (Esplugues, 82), «lo dit assagador *que a la entrada de ell* tira 60 passes» (A. Beltran 1995: 587), «paret antiga, *que los antigors de ella* designen lo dit assagador» (*ibidem*).

En les oracions adjectives explicatives, de vegades, hom escriu «article + *que*», on d'acord amb la normativa caldria emprar «article + *qual*» o simplement *que* o *qui*. A banda de la possible influència del castellà,⁴³ aquesta construcció es troba en la línia de la tendència col·loquial a evitar el relatiu compost amb *qual*. El manteniment de l'article davant de *que* contribueix a la claredat de la frase, sobretot quan l'antecedent no està pròxim.

- a) Amb antecedent de cosa: «un altar de magnitud, *el que* representarà vàries coses» (*Segona part, en la que es referix com el tio Joan Senén...*, *op. cit.*, p. 4), «en París se graduà de doctor en Theologia, *la que* en València amostrà» (*Recitado en duo...*, p. 3), «ymporta cinc lliures y huit sous, *les que* deu pagar Pasqual Grau» (ARV, 637, f. 186v).
- b) Amb antecedent de persona: «nomenaren per limosnero de la obra a J. Luís Vidal, sastre, *el que* present acceptà el ofici» (Esplugues, 51), «deixà hereu a son fill..., y curador a Geroni Beltran, tio del menor, *el que* en dit nom respon hara al clero» (ARV, 2361, f. 250), «la possà en les mans de este senyor arquebisbe, *el que* a poc temps la entregà a este molt noble Cabildo».⁴⁴

Amb referència a persones, amb caràcter genèric,⁴⁵ encara que, precedit d'un determinant, bàsicament un article, un demostratiu o l'indefinit *tothom*, la normativa preceptua el pronom relatiu *qui*,⁴⁶ en l'actualitat, s'usa normalment en la llengua col·loquial *que*.⁴⁷ En aquest sentit els textos valencians dels segles xvii i xviii ofereixen un estat de llengua pròxim a la realitat actual, amb un clar predomini de «determinant + *que*», tot i que encara trobem diversos casos del pronom *qui*, sempre amb funció de

subjecte.⁴⁸ Podem pensar que la substitució de *qui*, començaria amb funció de complement directe,⁴⁹ amb la qual sempre s'havia utilitzat el relatiu *que* en les oracions adjectives. El canvi s'ha generalitzat, tret del baleàric, també amb funció de subjecte, que és possiblement on durant més temps es mantingué, almenys així s'entrevéu en els textos setcentistes consultats. A la resistència més perllongada de «determinant + *qui*» en les oracions substantives de relatiu que en les adjectives probablement contribuï la influència del pronom relatiu i interrogatiu *qui* quan va tot sol, el qual es manté en aquest cas:⁵⁰ «alguna volta sol restar burlat *lo qui* ab altres sol ser descompasat» (*Tratat de adages...*, p. 42), «ab sa gran mà *al qui* bé li demana li fa bé; *al qui* es burla per burla burla té, y fa de veres mort *al qui* el mort fa» (J. Collado, *op. cit.*, p. 5), «que *l qui* és versiste de tot un poch deu saber»,⁵¹ «S'ha d'entendre per lletrat no *aquell qui* llig en lo dret».⁵²

Amb caràcter «genèric de cosa» (cf. J. Solà 1985: 125) el pronom relatiu *que* va precedit habitualment als segles xvii i xviii, com en l'actualitat en la llengua col·loquial, per l'article *lo*: «no y a qui pose fre al delinqüent, per por *de lo que* vindrà» (BV, ms. 419, 114v), «y cau la primer paga en 20 de mars de 1746, *lo que* consta per son testament» (ARV, 2361, f. 87), «és el hereu més legítim *de tot lo que* li donà son pare Déu» (1704) (P. Soler, *op. cit.*, f. 14).

Ara bé, precedit d'un mot acabat en vocal, pot adoptar la forma reforçada *el*, encara que sovint es manté invariable. I darrere de les preposicions *de* i *a* pot reduir-se a *del* i *al*, respectivament. Per tant, sembla que hi havia una tendència evolutiva, com en l'article en general, cap a la forma *el que*, la qual, però, no arribà a quallar popularment. No oblidem que aquesta forma es confon formalment amb el masculí: «Poc a poc, mire *el que* parla» (BV, ms. 420, 2r), «y sinó fasa *el que* bullga» (BV, ms. 419, 158v), «per a *el que* bullguen manar» (*ibidem*, 169r), «més *del que* té dit» (Cano Ivorra 1991-92: 435).

En la llengua medieval en aquests casos, a més de poder anar el relatiu tot sol, s'usaven els demostratius *ço* i *allò* (cf. A. Par 1923: 403), encara que l'article definit com a determinatiu del relatiu ja es troba en el *Tirant lo Blanc* (cf. J. Calveras 1929: 205). En la documentació dels segles xvii i xviii el relatiu també pot anar precedit del demostratiu neutre *allò*: «se'n recordà d'*allò que* solen dir que a l'home a soles, per bastos» (J. E. Pellicer 1986: 208), «mes en *allò que* han pogut done's tot per ben gastat»,⁵³ «Lo qui servint persevera eixe alcança *allò qu*.espera» (*Tratat de adages...*, p. 70), «Si el nostre gremi en *tot allò que* es posa les onses gasta» (Versos del Gremi de Carnicers, 1797).

Les variants formals *atre* i *quansevol* es troben en textos del segle xviii, convivint amb les més freqüents *altre* i *qualsevol*: «esgramaba en *cuansevol*»,⁵⁴ «que en *cuansevol* puesto cap» (J. Martí 1997: 119). No és estrany que *qualsevol* forme el plural analògicament afegint una -s final: «*qualsevols* diversions»,⁵⁵ «puguen passar, anar y venir ab *qualsevols* càrregues, totes y *qualsevols* persones» (A. Beltran 1995: 595).

(48) Ens referim a la funció del relatiu en l'oració de relatiu.

(49) J. Calveras (1930: 205-206) cita un exemple d'*aquell que* complement directe en una oració substantiva de relatiu en *Lo somni* de Bernat Metge.

(50) Vegeu A. Par (1929: 27-28) i J. Calveras (1930: 204). Segons A. Par (1929: 27), també perquè els pronoms i l'article conserven *qui* amb més tenacitat que els noms, ja que «siendo el número de aquellos limitado, las combinaciones *aquell qui*..., *ningú qui*..., *tothom qui*, etc., adquieren carta de hábito y se perpetúan más fácilmente».

(51) Carles Ros: *Coloqui nou... hon se referixen al peu de la lletra totes les cosetes que dehuen previndre les señoretas abans de parir...*, p. 3.

(52) Carles Ros: *Paper graciós... en què un llaurador suponent parla davant d'algunes senyores de València, hon aurà també un dotor de lleys, parla primer en elles y aprés li fa al dotor un informe...*, 1745, p. 6.

(53) *Coloqui nou, graciós y entretengut hon se referixen les gestes celebrades en la ciutat de València, la proclamació de son rey y senyor nõstron Fernando Sext...*, 1746, p. 6.

(54) *Romans y coloqui nou... en què es declaren les penes y treballs dels pobres festechants*, p. 5.

(55) *Conversació jocosa entre Cento el Formal y Tito Bufalampolla...*, 1784, p. 4.

Els indefinits *cascú*, *cascun*, *cascuna* i *tothom*, avui dia envellits en valencià general, continuen usant-se en els documents dels segles xvii i xviii. Vegem-ne exemples del darrer: «sal de la nostra terra y llum de *tothom* que a ella ve» (Ll. V. Mas, *op. cit.*, p. 11), «*tothom* en basca busca» (J. Collado, *op. cit.*, p. 3).

El quantitatiu *bastant* es documenta també en valencià, on actualment està en desús en la llengua col·loquial. Presenta en algun cas flexió de gènere, avui dia no admesa per la normativa. En altres casos, en canvi, es construeix en femení de manera invariable. No va seguit de la preposició *de* davant el substantiu que modifica. Exemples: «*Bastanta* broma mogueren»,⁵⁶ «*bastants* cadenes arrastre» (*Recitado en duo...*, p. 4), «pues *bastants* desocupats se encontraran per así».⁵⁷

Els indefinits *ningú*, *cap* i *res* tenen habitualment als segles xvii i xviii només sentit negatiu. Amb tot, documentem alguns casos en els quals *res* manté el seu antic valor positiu ('alguna cosa'), fins i tot en textos populars: «pués que, per sert, y a escrit *res* sobre recaure les siènsies en hòmens de scrt jaés?» (*El so Christòfol...*, p. 5), «Yo em menje *res* teu?» (*Junta secreta...*, p. 3).

També l'adjectiu indefinit *algú*, *algun* es documenta de vegades als segles xvii i xviii amb valor negatiu, a més del positiu. Vegem-ne alguns exemples amb valor negatiu, avui dia inusual. Generalment, encara que no sempre, es troba posposat al nom: «ni fer altre delictes *algú*» (Cano Ivorra 1991-92: 455), «no a persibit...este real clero cantitat *alguna*» (ARV, 1803, f. 188).

En valencià als segles xvii i xviii, com en l'actualitat, és habitual l'ús del pronom indefinit *u*, el qual, de fet, es troba ja en català medieval, mentre que *un* s'utilitza bàsicament com a adjectiu. Notem la fórmula *un home*, amb valor indefinit, equivalent a *hom*: «que el deixen a *un home* eixut de bollchaques y secrets» (*El so Christòfol...*, p. 7), «y es mou tal dansa de arraps...que es queda *un home* aturdit» (*ibidem*).

Triomfen les variants valencianes actuals *dèssat* o *dèssat*, *díhuít* i *dènou* o *dènou*, amb desplaçament d'accent sobre la primera síl·laba.

El numeral *güít* presenta també la variant valenciana popular, amb desenvolupament d'una consonant velar epentètica [g] per part de la semiconsonant labiovelar [w]: *güít* (ARV, 2361, f. 87, 124; 1803, f. 212v). També en els derivats, com *dígüít* (E. Casanova 1989: 18) i «partida de la *Vintigüít*» (ARV, 1803, f. 59).

Des del segle xvii es documenta en valencià la forma invariable de femení *primer*: «a la *primer* bastonada» (C. Ros: *Coloqui nou... per a lo desfrés de les Carnistoltes*, p. 2). Al segle xviii es documenten també com a invariables en femení *segon* i *tercer*, tal com ocorre actualment en valencià col·loquial, encara que junt amb les formes flexionades: «la *segon* part» (BV, ms. 420, 77v), «Imprés en València, *tercer* bolta»,⁵⁸ «la *tercer* paga» (E. Casanova 1989: 156).

Els numerals ordinals continuen formant-se amb el sufix *-é*, *-ena*, com és tradicional en català: *sisé*, *seté*, *setena*, *huité*, *huitena*, *nové*, *novens...*, encara que en convivència amb els llatinismes com *quint*, *sext*, etc., que avui dia predominen en el valencià col·loquial.

(56) *Sento y Tito... van referint alternativament tota la procesó de gràcies que féu la noble ciutat de València per lo feliz part de la sehua adorada Doña Luisa de Parma...*, 1784, p. 4.

(57) *Sento el Formal y Tito Bufalampolla van a córrer la bolta de la procesó...*, 1797, p. 4.

(58) Carles Ros: *Coloqui entretengut hon se referixen les dances, misteris y altres coses tocants a la gran festa del Corpus que.s fa en València*, p. 8.

La situació de la primera persona del present d'indicatiu al segle XVIII és, en general, bastant similar a l'actual. Els verbs de la primera conjugació presenten la desinència *-e*⁵⁹ i en les conjugacions segona i tercera s'observa una tendència a l'extensió analògica de la velar *-k*, la qual abasta ara nous verbs de la tercera conjugació pura i de la segona que abans del segle XVII, i sobretot del XVIII, no l'havien introduïda. Podem distingir-hi dos grups, segons que la consonant precedent a la velar analògica es veja afectada per aquesta, o no.

- a) Amb manteniment de la consonant precedent: *cusc*, *lligc*, *vullc*, que alterna amb *vull*.
- b) Amb alguna modificació en la consonant precedent, que pot veure's elidida: *dorc*, *m'adorc*, *perch*, *muich*, *muych*, *me muic*; o modificada: *fuixc* (BV, ms. 419, 143v), que deu correspondre a la pronúncia [fújfk], estesa avui en bona part del valencià.

Els mateixos verbs adopten als segles XVII i XVIII la velar analògica en el present de subjuntiu. Vegem-ne alguns exemples: *dorga*, *dorgues*, *muyga*, *veguen*: «veguen si ho poden negar» (BV, ms. 419, 136v), «es veguen estos més venerats» (E. Casanova 1988: 406), *aysga*, *afixguen*, *lligga*, *fuijca*, *vullga*, *vullgau*. També en el pretèrit perfet hi ha velarització analògica: *afixqué*, *defengueres*, *elixqué*, *fuijqueren*, *lliggué*, *lluixgué*, *oixqué*, *oixgueren*, *pertanygué*, *rinygueren*.

En la primera persona del verb *ésser* conviuen als segles XVII i XVIII la forma clàssica *só* i l'analògica *sóc*, però amb un clar predomini de la primera. La forma actual *sóc* no degué imposar-se fins al segle XIX.

En canvi, en la segona persona del verb *ésser* als segles XVII i XVIII ja s'havia generalitzat en valencià *eres*, registrada des de finals del segle XV.

La primera persona del verb *fer* manté sempre als segles XVII i XVIII, i fins i tot al XIX, la forma etimològica *faç*, sense palatalització, tal com modernament s'ha produït, encara que sense arribar a generalitzar-se. En la recent extensió de *faig* ha degut influir decisivament tant l'analogia amb altres primeres persones amb desinència palatal (cf. *vaig*, *veig*) com la voluntat d'evitar el sincretisme amb la segona persona.

Les persones primera i segona del plural del present d'indicatiu de la primera conjugació mantenen generalment les desinències etimològiques *-am*, *-au*. Exemples: *declaram*, *notam*, *acceptam*, *suplicam*; *sperau*, *pensau*, *ponderau*. Però al segle XVIII també es documenten *-em*, *-eu*, mostra de l'estat de variació del valencià d'aquell segle.⁶⁰ Exemples: «En quanta quietut dormim, *menchem*, *bebem*, *pasechem* ?» (*En obsequi dels voluntaris honrats...*, p. 2), «en si parlem de este modo»,⁶¹ «així quedem» (*ibidem*). En una mateixa oració poden aparèixer totes dues terminacions: «els uns perquè els *nomenem* y els altres perquè els *callam*» (*ibidem*, p. 6).

La desaparició d'aquestes desinències en valencià, i en català continental en general, és recent: es mantenen perfectament fins al segle XVIII, i només en aquest segle

(59) Al nord del País Valencià predomina també la desinència *-e* en la primera conjugació, però es documenten alguns exemples de *-o*. Segons A. Beltran (1995: 599), era la pròpia de la llengua oral al segle XVIII, encara que només rarament es manifeste en l'escriptura.

(60) En els textos valencians dels segles XVI i XVII pràcticament només apareixien les desinències etimològiques *-am*, *-au*.

(61) *Coloqui nou en què Tito Bufalampolla y Sento el Formal referixen els jascos que han tengut els forasters y els de la terra per haver-se allargat les festes de la real proclamació del senyor rey Don Carlos Quart...*, 1789, p. 12.

experimenten la competència de les analògiques, sense arribar, però, a desaparèixer encara, fet que no es produirà fins a la centúria següent, i encara no en tota la llengua.

El verb *haver* presenta majoritàriament en les persones 1a i 2a del plural del present d'indicatiu les formes valencianes actuals *ham* i *hau*, però també apareixen *hem* i *heu*.

Als segles xvii i xviii encara es documenten en valencià alguns casos d'incoatiu en *-eix*, tot i que hi predomina clarament l'inflix *-ix*, que devia correspondre també a la llengua parlada, a pesar que en alguns textos, bàsicament del segle xvii, com el dictari de Joaquim Aierdi (1661-1679) o en processos judicials il·licitans del segle xvii, s'use majoritàriament *-eix* (V. J. Escartí 1994: 58; M. A. Cano 1991-92, II: 478-480).⁶² Notem que els incoatiu amb *e* vocal plena seguits de consonant velar solen presentar les formes híbrides *-eixc*, mena de compromís entre *-esc* i *-ixc*: *repeteixch*, *adverteixch*, *serveixc*, *converteixca*, *favoreixca*, *favoreixquen*.

En el pretèrit imperfet d'indicatiu dels verbs de la segona conjugació amb hiatus en la llengua antiga es documenten al segle xviii diverses solucions, des del manteniment del vocalisme ple, possiblement amb conservació de l'accent en la vocal temàtica, o potser ja amb desplaçament al radical, fins a la reducció en el vocalisme, tal com es practica en l'actualitat col·loquialment en valencià:

verb *fer*: *feya*, *feïa*, *feyen*, *fehien*, *fia*, *fïeu*, *fien*, *fea*, *fees*, *féem*, *feen*.

verb *veure*: *veya*, *veïen*, *veyen*, *via*, *vies*, *vea*, *veen*.

verb *traure*: *trahia*, *traïen*, *trea*, *trehen*.

verb *dir*: *deya*, *dia*, *dies*, *dïem*, *dien*.

En dos casos documentem la forma *diyen*, probablement només una variant gràfica de *dien*, o potser una pronúncia real: «Lo altre era aquell jutje que li *diyen* so don Blas»,⁶³ «El alcabot de don Blas, el que *diyen* en lo poble que se'n dugué Satanàs» (*ibidem*, f. 8).

Els verbs *caure*, *concloure* i *creure* mantenen les formes clàssiques amb accent en la vocal temàtica i hiatus: *caïa*, *caïen*, *concloïen*, *crehia*, *creïa*, *creïen*.

Els verbs *riure* i *somriure* presenten les formes simplificades *ria*, *rien* i *sonria*.

En el pretèrit imperfet de subjuntiu, bé que als segles xvi i xvii la documentació en valencià de les formes en *-ra* era encara escassa, al segle xviii, aquestes prevalen ja clarament sobre les formes clàssiques en *-s*, fins al punt que arribaran a eliminar-les. Esmentem algunes formes especialment remarcables, com *havera*, *haveres* (BV, ms. 419, *Coloqui d'una vella que volia casar-se*, vers 46), ben conegudes en aquest dialecte, analògiques de l'infinitiu i de les altres formes del paradigma amb *v*, les quals es documenten des del segle xvii (cf. E. Casanova 1983: 77), i *estàrem*: «Y sinó la sehua mort, passant ya de tre-cents anys, hui la tenim tan present com si la *estàrem* mirant» (*Festa de Sant Vicent...*, 1757, p. 23).

Velaritzacions analògiques: *corrixquera*, *vullguera* (de *bollir*), *oïxquera*. En l'imperfet de *créixer*, *creixquera*, hi ha sonorització de la consonant velar, i en el de *paréixer*,

(62) Aquest fet fa pensar a M. A. Cano (1991-92: 479) en la possibilitat que la consolidació de l'incoatiu en *-i-* es produís primer a València, d'on s'estendria després cap al sud.

(63) Raonament que tingueren dos llauradors de el poble de Vinalesa..., BUV, ms. 668, f. 5.

pareixquera, ensordiment, possiblement per analogia a la primera persona del present d'indicatiu.

Als segles xvii i xviii encara es mantenen els condicionals en *-ra*, sobretot en l'apòdosi de les oracions condicionals. La reinterpretació d'aquestes formes en imperfets de subjuntiu en valencià no suposa, doncs, la seua immediata eliminació en la seua funció anterior: «si vos vera chitats en lo llit als dos, per fortuna, no *formara* sospecha ninguna» (J. Martí 1997: 127), «y no era necessari per a fer dits actes provissió de jutge, y que si la y haguera, lo dit doctor Guardiola la *fera*» (*ibidem*).

En l'imperatiu del verb *dir*, junt amb les formes *digues* i *digau*, també apareix en valencià *dies*, pas anterior a l'actual *dis*: «*Dies-me* en qui vas» (*Tratat de adages...*, p. 51), «*Dies-me*, Pau, tu a la festa has vengut a la ciutat?» (C. Ros: *Coloqui [de la] gran festa del Corpus...*, 1759, p. 2) i *dieu*, procedent del present d'indicatiu: *dieu-li* (*Relació de la proclamació en la ciutat de València a Don Fernando Sexto en son rey natural...*, 1746, p. 4).

La segona persona del singular de l'imperatiu de *morir* en la documentació valenciana és *mui-te* (BV, ms. 419, 111), amb síncope de la *r* en contacte amb la *t* (de *muir-te*).

El verb *estaren* en l'imperatiu manté en valencià del segle xviii les formes no velaritzades *està* i *esteu*: «*està-te* en casa» (*Junta secreta...*, p. 1), *està-te* (BV, ms. 419, 231r), «en Déu *esteu* confiats».⁶⁴

Documentem en valencià la forma d'imperatiu de segona persona *jas*:⁶⁵ «volcu tramusos? Pareu-ne. *Chas-ne* tu un pesiguet» (BV, ms. 419, 151v), «*Chas* siquiera les sobralles» (*ibidem*, 152r).

Les desinències del gerundi de la segona conjugació en el valencià dels segles xvii i xviii són habitualment les tradicionals, sense extensió analògica de la velar [g] de les formes guturalitzades del present, avui prou corrent en aquest dialecte (M. W. Wheeler 1992: 447) i en altres (F. de B. Moll 1991: 147), però no admesa normativament. Exemples: *absolvent-lo*, *bevent*, *caent*, *coent*, *coneixent*, *corrent*, *creent*, *devent*, *dient*, *duent*, *jaent*, *mereixent*, *molent*, *movent*, *rient*. Només en un cas documentem aquesta velar analògica, en les memòries de Josep Esplugues: «*coneguent* la obligació del comú» (E. Casanova 1989: 179).

En *traure* i *veure* les formes clàssiques, sense vocal antihiàtica, alternen amb les reduïdes en el vocalisme: *traent*, *trent*, *veent*, *vent*.

Als segles xvi i xvii la concordança del participi amb el complement directe en els temps compostos amb *haver* era ja escassa, almenys en valencià. Al segle xviii els casos en què hi ha concordança en aquest dialecte són rars, i aquesta només es produeix quan el complement directe precedeix el participi i és un pronom feble femení, singular o plural: «*les ha criades*» (*Rahonament que fan quatre llauradors...*, *op. cit.*, p. 18), «*me les avia llufrades*» (C. Ros: *Coloqui entretengut...*, p. 3), «Ya que *te l'as mençada*, d'así la tinc de formar» (BV, ms. 419, 200v).

(64) C. Ros: *Romans graciós y entretengut hon se reciten los jascos y pèrdia que ls llauradors han tengut en lo present any 1746 per aver simplement desconfiat de la anyada de la seda*, p. 4.

(65) El DCVB (VI, 743) la considera procedent de *hages*, i l'explica «amb desplaçament de l'accent i canvi de la vocal per influència de la forma de plural *jau* (= *hajau*)».

Passant a les perífrasis d'obligació, la més freqüent possiblement és *haver de* + infinitiu. També s'usa molt amb aquest valor *deure* + infinitiu. *Tenir de* + infinitiu és bastant freqüent. *Caldre* + infinitiu en valencià és molt menys usada i la documentem només en oracions negatives: «que *no cal nomenar* -les» (BV, ms. 420, *Coloqui de la nóvia favera*, v. 56).⁶⁶ Des del segle xvii es documenten també les següents estructures castellanitzants: *tenir que* + infinitiu, *haver-hi que* + infinitiu, *haver que* + infinitiu, *ser precis* + infinitiu, *ser precis que*. Al segle xviii desapareixen altres estructures més arcaïques, de les quals encara hi havia alguna resta als segles xvi i xvii, com *ésser de* + infinitiu, *haver a* + infinitiu, *ser obligat* + infinitiu, *ser tengut* + infinitiu o *ser tengut a* + infinitiu.

Al segle xvii i xviii l'ús de *ser* ja es trobava considerablement mediatitzat en valencià per *estar*. Amb tot, fins i tot al segle xviii romanen alguns usos genuïns de *ser*, avui dia rars en el nostre dialecte.⁶⁷

1. Ser + participi o adjectiu:

«Elies no és mort, mes està fora del camí ordinari de la vida present» (Ll. V. Mas, *op. cit.*, p. 13), «Perquè a mi em va succeir (...) pensar-me que ya era mort, puix me viu a un diablàs que un gavinet per lo coll me passà» (*Raonament que fan quatre llauradors...*, p. 2), «n'au menjat y no sou morta» (*ibidem*, p. 22).

«tu creuràs que el elefant dels fusters és viu» (*Sento y Tito... van referint alternativament...*, *op. cit.*, p. 5).

«Y, pués, tots los meus li som en gran manera obligats, y li tenim molta lley, yo el vuyll ara retratar» (*Relació de la proclamació...*, p. 2)

«tots los anys vinch y may d'ella só cansat» (C. Ros: *Coloqui [de la] gran festa del Corpus...*, p. 2).

«Est centenar és un any placable, any de redempció y perdó general de pecats. En ell som convidats» (Ll. V. Mas, *op. cit.*, p. 43)

«yo só content» (*Raonament que fan quatre llauradors...*, p. 15).

2. Locatiu:

«A hon estan los que hi eren en lo centenari propassat, o els que speraven veure el present?» (Ll. V. Mas, *op. cit.*, p. 39).

3. Amb el sentit d' 'haver-hi':

«Per la ciutat no és altre. Tots volen donar parer» (*Coloqui nou de l'any 1/29*, p. 189).

En l'ús de les preposicions als segles xvii i xviii trobem una situació molt pròxima a l'actual en valencià, però amb la conservació d'algunes preposicions i locucions preposicionals tradicionals, avui envellides en valencià general: *devés*, *devés de*, *envés*, *envés de*, *vers*, *ans*, *ans de*, *abans de*, *enans de*, *aprés de*, *enaprés de*, *després de*, *dempres de*, *dellà*, *dellà de*, *enllà de*, *sots*, *endret de*, *fins*, *fins a*; en algun text popular,

(66) En valencià actual el verb *caldre* només s'usa amb valor negatiu (J. Veny 1986: 166). Però en algun parlar valencià conservador encara es pot trobar en sentit afirmatiu, com a les valls de Tàrbena i de Guadalest (B. Beltran 1994: 51).

(67) J. Colomina (1991: 81-82) constata que a la Marina «entre els parlants de més edat es conserva ben vivaç l'ús del verb *ser* amb el sentit de 'trobar-se en un lloc', que es manté també en el folklore oral, i en cita, a més, alguns casos amb participi passat. Aquesta mateixa observació podríem fer possiblement d'algun altre parlar valencià conservador, però és evident que és una construcció recessiva, i que ja ho era als segles xvii i xviii, i fins i tot abans.

com la *Rondalla de rondalles* de Lluís Galiana, es troba la variant valenciana *funs* (J. E. Pellicer 1986: 100).

Però també apareixen els castellanismes *después de*, *antes de* i *hasta*, actualment corrents en valencià col·loquial, i que als segles XVII i XVIII encara no havien desplaçat totalment les corresponents formes genuïnes.

Es troba ja l'ús confusionari de *en* per *ab*.

Conviuen *al* + infinitiu i *en* + infinitiu en expressions temporals.

Normalment la finalitat va introduïda per *per a*, però encara es conserven al segle XVIII casos de *per* amb idea de finalitat davant d'infinitiu, on la preposició expressa la finalitat i al mateix temps el motiu o mòbil de l'acció verbal: «roden els camps *per* llevar-se dos arrugues» (J. Martí 1997: 173), «Yo li'ls doní *per* poder tots los meus intents lograr» (*ibidem*), «Asò és lo que saben fer les dones en son estat *per* reduir al marit» (*ibidem*).

La situació normalment s'expressa amb la preposició *en* i la direcció amb *a*, encara que es troben també casos de la preposició *a* indicant situació.

Assenyalant situació en un escrit: «com consta en esta guia, *al* n. 15, tot lo contengut en este n. 24» (ARV, 2415, f. 16), «Així heu diu sen Lluch *al* capítol 22» (1704) (P. Soler, *op. cit.*, f. 15).

Indicant el final d'un moviment, una parada. El verb de moviment pot estar sobreentès: «quant foren *a* la foyeta, prop de la cova d'En Julià» (A. Beltran 1995: 660), «quant foren *a* la girada de la paret de la mà dreta» (*ibidem*), «seguint lo camí, *a* les Saleretes, a 300 pasces de les altres encontraren les dos fites» (*ibidem*, p. 663), «A l'abellaret trobaren altres dos fites» (*ibidem*).

En altres casos: «que donà per especial tres jornals terra campa *al* Cabelsol, y deu fanecades viña en garrofers també *al* Cabelsol» (ARV, 2415, f. 6), «en un cantal que està *a* la paret, junt a una carrasca» (A. Beltran 1995: 661), «L'atre dia *al* carrer de Palpacuyxes... netechaven les cequioles» (J. Martí 1997a: 157), «porte así el cabàs *a* les espales» (*ibidem*).

Al segle XVIII encara conviuen les variants *sense*, *sens*, *sinse* i *sins*.

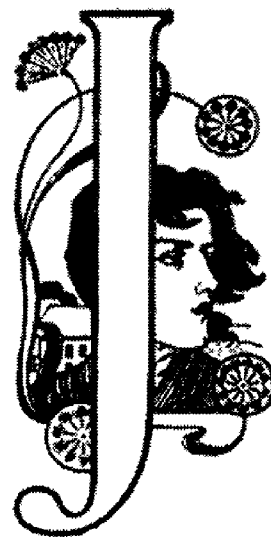
Notem, per últim, la juxtaposició d'algunes preposicions, com:

de a: «oració de fil *de a* vint» (BV, ms. 419, 24v), «ab un ciri *de a* tres onces» (Carles Ros: *Coloqui nou... hon se referixen al peu de la lletra...*, *op. cit.*, p. 3).

de en: «y els que *de en* amunt vindran» (*Raonament que fan quatre llauradors...*, p. 14), «*de em* peus debem estar» (*ibidem*, p. 12), amb assimilació a la consonant labial del mot següent.

de entre: «les dos camareres que en la processó avien *de entre* el preste y el Ajuntament» (E. Casanova 1989: 180).

de per: «van mesclades *de per* mich» (*En obsequi...*, p. 5), «camí *de per* mig» (ARV, 637, f. 178v), «Baste que s'atjen possat *de per* mitj hòmens de raó» (*Coloqui nou de l'any 1729*, 193).

en per a: «Per quant ab del·liberacions fetes per los jurats de València *en per a* la bona administració» (E. Casanova 1986a: 94).

fins a per: «estava del colze *fins a per* tot lo muscle de color morat» (E. Casanova 1986a: 94).

per contra: «I així no és bon camí la dita demanda *per contra* aquesta part» (E. Casanova 1986a: 94).

per a en: «servixen...*per a en* part de la dobla dels Sants Innocens» (ARV, 3003, f. 39).

Remarquem igualment la variant *den de*, influïda formalment per la preposició *en*: «Y què grapats de monedes tiraren *den de* allí dalt!» (*Coloqui nou en què Tito Bufalampolla y Sento el Formal referixen la real proclamació... de... Carlos Quart..., Tercera part*, 1789, p. 3), «*Den de* llunt pareixeria que es cremava la ciutat» (*ibidem*), «*den de* dalt a baig colgat» (*ibidem*), que conviu amb *des de*.

3. CONCLUSIONS

En la història interna del català, a l'època moderna hi ha una continuïtat i no una ruptura radical, tant a nivell parlat com escrit, i el mateix ocorre entre l'època moderna i la contemporània.

La normativització actual del català no té el seu únic precedent en la Renaixença, sinó que cal tenir en compte els esforços que es feren en aquest sentit amb anterioritat.

El català dels segles XVII i XVIII presenta una notable actualitat.

La llengua catalana dels segles XVII i XVIII mostra un estat de variació en diverses evolucions, entre les formes tradicionals i les actuals.

És l'època en què es manifesten en la llengua una sèrie d'evolucions valencianes que actualment caracteritzen aquest dialecte.

En aquest període es produeix la introducció i l'assentament d'alguns castellanismes, ara habituals col·loquialment en valencià.

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMENGUAL, Joan J. (1872 [1835]) *Gramática de la lengua mallorquina*, Palma de Mallorca.
- ARAMON I SERRA, Ramon (1973) «Problèmes d'histoire de la langue catalane», dins *La linguistique catalane*, París, Editions Klincksieck, pp. 28-78.

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1985) *Gramàtica catalana*, Madrid, Gredos, 2 vols.
- (1994) *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BELTRAN I CALVO, Vicent (1994) *El parlar de Callosa d'En Sarrià i de les Valls de Tàrbena i de Guadalest*, València, Denes.
- BELTRAN ZARAGOZÀ, Andreu (1995) *La llengua en el Nord del País Valencià als segles XVII, XVIII i XIX (Edició i estudi lingüístic de documentació administrativa)*, València, Universitat de València, Facultat de Filologia, tesi doctoral.
- CALVERAS, Josep (1929) «La forma *que* del relatiu català», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* 2, pp. 185-254.
- (1930) «La forma *que* del relatiu català», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* 3, pp. 177-243.
- CANO IVORRA, M. Antònia (1991-92) *La llengua catalana a Elx al s. XVII. Edició i estudi lingüístic dels manuscrits del Llibre del Mostassaf i de processos notariais de 1617, 1622, 1635 i 1697*, Alacant, Universitat d'Alacant, Facultat de Filosofia i Lletres, tesi doctoral.
- (1995) *El Llibre del Mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Alacant, Institut de Cultura «Juan Gil-Albert».
- CASANOVA, Emili (1983) «El dret local valencià i la història de la llengua catalana», *Revista de Llengua i Dret* 2, pp. 73-83.
- (1986a) «Els estudis lingüístics sobre documentació administrativa d'èpoques diverses en el País Valencià», dins Duarte, C. i R. Sesé (eds.), *Tradició i modernitat en el llenguatge administratiu*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, pp. 75-109.
- (1986b) «La relació de les festes de Bunyol de 1769 de Bartomeu Tormo», dins *Estudis de Literatura Catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 207-221.
- (1987) «Sobre los valencianismos del castellano de Valencia en los siglos XVII-XIX», *Revista del Instituto de Lengua y Cultura Española*, III, 2, pp. 311-323.
- (1987-1988) «La *Gatomàquia valenciana* de Bertomeu Tormo (segle XVIII): Notes lingüístiques», dins Albert, V. (ed.), *XXV Aniversari de l'Institut de Batxillerat «José Segrelles»*, Albaida, pp. 53-60.
- (1988) «Sobre els sermons de les festes de Sant Vicent Ferrer al segle XVIII a València», dins *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 385-407.
- (1989) *Memòries d'un capellà del segle XVIII. Josep Esplugues, rector de Montaverner*, València, IVEI.
- (1993) «Evolució i interferència en el sistema demostratiu català: una explicació», dins *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 161-195.

- CASANOVAS, Sebastià (1978) *Memòries d'un pagès del segle xviii*, edició a cura de Jordi Geli i M. Àngels Anglada, Barcelona, Curial.
- COLOMINA, Jordi (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alcoi, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert».
- (1987) «Notes sobre la llengua de la 'Decadència'», dins *Estudis de literatura catalana al País Valencià*, Alacant, Universitat d'Alacant, pp. 37-53.
- (1991) *El valencià de la Marina Baixa*, València, Generalitat Valenciana.
- COLÓN, Germà (1967) «Catalanismos», dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, pp. 193-238.
- (1977) «La lexicografia catalana: realitzacions i esperances», dins *Actes del IV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 11-35.
- (1987) *Llibre del Consolat de Mar*, IV, Estudi filològic i índexs, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- CORBERA, Jaume (1985) «La penetració del lèxic castellà dins el català de Mallorca a l'època de la Decadència (segles xvi-xviii)», *Randa* 18, pp. 93-110.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 9 vols.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M. i Francesc de B. MOLL (1988) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, Moll, 10 vols.
- EBERENZ, Rolf (1977) «El «Calaix de sastre» del Baró de Maldà i la problemàtica de la «Decadència»», dins *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 205-221.
- ESCARTÍ, Vicent J. (1993) *El dietari de Joaquim Aierdi. Estudi lingüístic i edició*, València, Universitat de València, Facultat de Filologia, tesi doctoral, 2 vols.
- (1994) «Sobre morfologia i fonètica del valencià del segle xvii i l'actual», dins *Miscel·lània 94. Estudis sobre morfologia valenciana*, València, Generalitat Valenciana, pp. 31-75.
- FABRA, Pompeu (1981 [1918]) *Gramàtica catalana*, Barcelona, Aqua.
- (1988 [1956]) *Gramàtica catalana*, Barcelona, Teide.
- FERRANDO, Antoni (1989) «La llengua del *Misteri d'Elx*», dins *La Corona d'Aragó i les llengües romàniques. Miscel·lània d'homenatge per a Germà Colón*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, pp. 75-89.
- LACREU, Josep (1992) *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València, Universitat de València.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (1994) *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València*, València / Barcelona, Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1997a) *Literatura de canya i cordell al País Valencià. Els col·loquis de temàtica jocosa i satírica. Edició i estudi lingüístic*, València, Denes.
- (1997b) «Contacte lingüístic entre el català i el castellà a la València dels segles xviii i xix», *Caplletra* 20, pp. 207-236.

- MOLL, Francesc de B. (1991) *Gramàtica històrica catalana*, València, Universitat de València.
- PAR, Anfòs (1923) *Sintaxi catalana segons els escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle (Saale).
- (1928) *Curial e Güelfa. Notes lingüístiques i d'estil*, Barcelona, Biblioteca Balmes.
- (1929) «“Qui” y “que” en la Península Ibérica», *Revista de Filología Española* XVI, pp. 1-34, 113-234.
- PELLICER, Joan E. (1986) *La «Rondalla de rondalles» de Lluís Galiana. Estudi lingüístic i edició*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- PRATS, Modest i Albert ROSSICH (1988) «El «Llibre dels secrets d'agricultura» i la prosa catalana a l'època del Barroc», dins Miquel Agustí: *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, Altafulla.
- RAFANELL, August (1993) «El bon ús del valencià al segle XVII», *Alba* 8, pp. 109-122.
- RIBELLES COMÍN, Josep (1943) *Bibliografia de la lengua valenciana*, tom III, Madrid.
- ROSSICH, Albert (1994) «Decadència i Renaixença: una visió programàtica de la literatura catalana. La literatura del XVI i del XVII vista des de la Renaixença», dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, II, Barcelona, Curial, pp. 33-50.
- RUAIX, Josep (1986) *El català/2. Morfologia i sintaxi*, Moià, Ruaix.
- SIMBOR, Vicent (1980) *Els orígens de la Renaixença valenciana*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- SIMON I TARRÉS, Antoni (1993) *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, Curial.
- SOLÀ, Joan (1985) *Estudis de sintaxi catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- VENY, Joan (1986) *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Moll.
- WHEELER, Max W. (1992) «La conjugació valenciana: geografia, diacronia i psicologia», dins *Miscel·lània Sanchis Guarner*, III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 425-458.

